

De algemene inleiding op dit colloquium kan vele kanten uit. Denkend aan de problematiek die aan bod zal komen¹, heb ik gekozen voor een invraagstelling van de overdreven hang naar systematisering in de historiografie over materies als die van vandaag.

Historici zijn al te vaak ziek aan wat ik ‘systeemzucht’ zou noemen. Een voorname oorzaak hiervan moet gezocht worden in hun onvermogen om de contemplatie niet te laten overwoekeren door bezitsdrang. Historici zijn te vaak bezitterig en daarom ontlopen zij de storende vraag of hun historiografisch ordenende ijver nog wel voldoende ruimte laat voor het wanordelijke, het ongrijpbaar dooreen wervelende van het voorbije leven dat wij het verleden noemen. Jongelui worden in hun academische opleiding tot historicus nadrukkelijk getraind in het opzetten en hanteren van begrippen, in het afgrenzen, in het definiëren, in het systematiseren ... en dat alles in functie van het bezitten van de verleden werkelijkheid. Een vrij

1. Het colloquium werd opgebouwd vanuit de hiernavolgende thematische tekst: *“Ondanks zijn vroegtijdig overlijden, biedt de figuur Herman Van den Reeck (1901-1920) voldoende stof voor een brede wetenschappelijke reflectie. Daarvoor zijn de aanknopingspunten in zijn intens en veelzijdig maatschappelijk engagement ruimschoots aanwezig.*

De Eerste Wereldoorlog en zijn nasleep vormde ook op intellectueel vlak een bewogen periode. De roep om veranderingen in de onrechtvaardig geachte vooroorlogse toestand zwol in diverse milieus aan. Van den Reeck liet zich daarbij allesbehalve onbetuigd. Gedreven schaarde hij zich achter het streven van de tijdens de Grote Oorlog geradicaliseerde vleugel van de Vlaamse Beweging. Zijn oorlogserfenis omvatte zowel de activistische eis tot zelfbestuur, als de pacifistische droom van de Frontbeweging.

Hij sloot zich aan bij de Clarté-beweging, die haar antimilitarisme inkapselde in een ruimere visie, waarin de vestiging van een nieuwe, rechtvaardiger wereldorde centraal stond. De omverwerping van de “kapitalistische bourgeois-dictatuur” zag Van den Reeck daartoe als een noodzakelijk voorwaarde. In dat perspectief voelde hij zich overigens aangesproken door het communistische alternatief. Vooral de ideeën van Boeke, die stelde dat het communisme een logisch uitvloeisel van het christendom vormt, biologieerden hem. Dat zijn revolutionaire combattiviteit niet te verzoenen was met zijn pacifistisch streven, lijkt hem te zijn ontgaan.

Van den Reeck was een markante vertegenwoordiger van de anti-burgerlijke strekking in de Vlaamse Beweging na de Eerste Wereldoorlog. Deel uitmakend van verscheidene progressieve stromingen, trad Van den Reeck in contact met intellectuele en artistieke geestesgenoten. Omtrent de aanhang van die strekking en haar vatbaarheid voor autoritaire tendensen, is het laatste woord evenwel nog niet gezegd.” (cf. p. 2 van de prospectiefolder).

typisch produkt hiervan kan men bijvoorbeeld lezen in Mieke Sertijns nu al meer dan twintig jaar oude studie over *Avondlandstemming bij de jonge avant-garde in Vlaanderen na 1918*, en waarin Van den Reeck heel eventjes opduikt. Sertijn poneert zomaar in verband met de jonge flamingantische avant-garde van toen dat: “Elke stellingname [...] moet geplaatst worden binnen het ganse levensbeschouwelijk en zin-gevend systeem waarbinnen ze plaatsvindt.”² Elke stellingname? Zonder plaatsing binnen een systeem zit men in de zinloosheid?

Is er sinds 1974 in Vlaanderen veel veranderd? Mij lijkt het dat de graad van wetenschappelijkheid in een historisch produkt nog altijd in heel hoge mate gemeten wordt aan de capaciteit om alsmat verder de overblijvende gaatjes in de grenzen van begrippen en definities dicht te stoppen. Deze moeten ondoordringbaar worden voor het vele incoherente en ongrijpbare van de verleden werkelijkheid. Er mag geen kans meer overblijven dat de rustige zekerheid en bezitsmogelijkheid die besloten liggen in definities en begrippen overhoop worden gehaald.

Uiteraard kan de historicus er niet onderuit om te definiëren, begrippen te hanteren. In de bestaande literatuur over Van den Reeck kreeg ik al een pak hiervan te verwerken. Ik predik geen kruistocht tegen omvattende begrippen, globaliserende concepten: progressieven, modernen, avant-garde, anti-burgerlijkheid, revolutionair, pacifisme ... Ik pleit er wel voor dat men er heel zuinig mee omspringt en vooral dat men de hantering ervan combineert met een nooit aflatend bewustzijn dat, zoals men in een van de laatste werken van Paul Feyerabend kan lezen, “er woorden bestaan, er zelfs begrippen zijn, maar dat het menselijk bestaan geen spoor vertoont van de grenzen die deze begrippen impliceren.”³ De historicus presenteert al te zeer de grenzen van zijn begrippen als waren ze blauwdrukken van deze in het voorbije bestaan. Stromingen? Waarom niet, op voorwaarde dat men stromen niet in kaart brengt als gekanaliseerde rivieren. Men moet hierbij wel fundamenteel inleveren op de historische bezitsdrang, maar men raakt tenminste bevrijd van de maar al te vaak als historische wetenschappelijkheid vermomde operatie die erin bestaat – zoals Nietzsche het ooit formuleerde – “al het levende te doden om het te vervangen door begripsmummies.”⁴

Vandaag zullen we, aan de hand van een aantal collega's, rondwandelen in de onmiddellijke na-oorlog en de vroege jaren twintig in Vlaanderen, en er sporadisch

2. M. SERTYNS, *Avondlandstemming bij de jonge avant-garde in Vlaanderen na 1918*: inspiratiebron voor purito-flaminganten en marginale wereldverbeteraars, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 5, 1974, nr. 3-4, p. 547.

3. P. FEYERABEND, *Over kennis. Twee dialogen*, Kampen, 1993, p. 120.

4. Geciteerd door L. TEN KATE en H. RIPPEN, Ineens wist ik niets meer, in: *Filosofie Magazine*, jg. 3, 1994, nr. 6, p. 25.

Herman Van den Reeck ontmoeten. Ik meen in Vlaanderen een uitgesproken voorkeur te kunnen vaststellen voor onderzoek over de jaren dertig ten nadele van onderzoek over de jaren twintig. Zou dit iets te zien hebben met een verschil in mogelijkheden voor historisch bezit? In heel wat werken stelt men het voor alsof de zogenaamde ‘verwarring’ van de jaren twintig in de loop van de jaren dertig uitklaart tot scherp geprofileerde ideologieën, binnen aardig afgelijnde kampen: het ene is het ene, en het andere wel degelijk het andere; je hebt er fascisten en democraten; de opgeheven gebalde vuisten en de gestrekte armen staan er vanaf 1933 netjes van elkaar gescheiden. Je kan er zo heerlijk ‘strak omlijnen’, je systematiserende en dus wetenschappelijke capaciteiten demonstreren. Een droomfabriek voor de bezitterige historicus. De onmiddellijke na-oorlog en de vroege jaren twintig daarentegen hebben op dat vlak een slechte reputatie: ze zijn zoveel moeilijker te pakken, in hokjes op te delen, netjes te klasseren in een geordend museum van de verleden werkelijkheid met – we zijn toch ook pedagogen, meneer – een verhelderend etiketje bij elk object. Bruno De Wever bestudeert in zijn *Greep naar de macht* het Vlaams-nationalisme en de Nieuwe Orde, het Vlaams Nationaal Verbond tussen 1933 en 1945. Maar eerst moet hij iets meer dan zeventig bladzijden lang door de Eerste Wereldoorlogsjaren en de jaren twintig. Ik hoor er hem vaak ‘zuchten’, zoals in de volgende passage: “*Vandaag is het nog niet gemakkelijk de precieze inhouden van de ideologische stromingen van de Frontpartij te duiden. Vooral ook omdat de begrippen niet altijd even strak omlijnd waren.*”⁵

Al die heerlijkheden die de historicus voor de jaren twintig onthouden worden, die krijgt hij dan wel vanaf 1933? Hij kan ongetwijfeld aan het voorbije heden uit die tijd een duidelijk gelede voorkant bouwen, maar de binnenkant⁶ die achter de goed gesystematiseerde façade steekt is misschien anders maar daarom niet minder onzeker, complex, onverwacht, tegenstrijdig, dubbelzinnig, meerzinnig dan in de onmiddellijke na-oorlog en de jaren twintig.

Men vergist zich als men denkt dat de jaren dertig, en speciaal de periode vanaf 1933, niet eventjes thuishoren in een algemene inleiding op een colloquium over de onmiddellijke na-oorlog en de jaren twintig. Gehanteerde historische methodes confronteren mij frequent met een de facto afwijzing van een zekere autonome behandeling van chronologisch opeenvolgende momenten. Ik zie dan ook even frequent enthousiaste verglijdingen in de historische doodzonde van de regressieve causaliteit. Daarmee bedoel ik dat de onmiddellijke na-oorlog en de vroege jaren twintig gelezen worden vanuit de jaren dertig, in functie van de jaren dertig.

5. B. DE WEVER, *Greep naar de macht: Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Gent, 1994, p. 47.

6. Naar L. VAN MARISSING, Achteraf trekt iemand een lijn, in: *Biografie Bulletin*, jg. 5, 1995, nr. 2, p. 131.

– Men ziet overigens, mutatis mutandis, hetzelfde met betrekking tot de jaren dertig die nogal eens op een hallucinante manier vanuit, en in functie van de periode 1940-44 worden gelezen. – Het heet dan dat bijvoorbeeld heel wat van de jaren dertig “*al lag te sluimeren*” in de jaren twintig en de onmiddellijke na-oorlog. De bezitterige historicus is in zijn nopjes want hij kan samenhangen suggereren, construeren die in het voorbije heden nauwelijks bestonden en alvast zelden zo werden ervaren. De gevolgen van de ontkenning van elke autonomie van het moment zijn sluipend en doordringen alles met een desastreus effect.

Voorbeelden hiervan zijn legio. In een recent werkje van Lode Wils over Joris Van Severen staan enkele ‘pareltjes’ – nou, ja – die zich situeren in de periode die ons vandaag bezighoudt. Wils gebruikt een brief van Van Severen van 27 januari 1917 aan Charles Gouzée, en schrijft: “*Ook deze brief toont ons de latere Van Severen.*”⁷ Me dunkt dat deze brief van 27 januari 1917 ons op de eerste plaats en wellicht exclusief de Van Severen van 27 januari 1917 – het uur is niet bekend – in relatie tot die welbepaalde correspondent toont. Nog aardiger, en zeer relevant in de context van ons colloquium, wordt Wils bij de schildering van Van Severens zeer brede horizon bij de samenstelling van zijn blad *Ter Waarheid* in 1921: Van Severen bedient zich “*van zowel uiterst rechtse auteurs zoals Paul Colin als van communistisch gezinden zoals de Clarté-groep.*”⁸ Vanuit een lectuur van de jaren dertig maakt Wils Colin al in 1921 tot iemand van uiterst rechts. De potsierlijkheid kan niet op, omdat de Clarté-groep die Wils aan de antipode van Colin citeert uitgerekend in Paul Colin en diens *L’Art libre* een niet aflatende missionaris vindt.⁹

Het is waar dat we in verband met Van den Reeck niet in dergelijke aberraties dreigen terecht te komen: hij verdwijnt in 1920, op negentienjarige leeftijd uit het bestaan. Maar laten we ons even, als fictioneel spel, voorstellen dat we Van den Reeck in de jaren dertig in het VNV of het Verdinaso ontmoeten. Ik ben ervan overtuigd dat vele historici vandaag andere zaken zouden lezen in teksten van Van den Reeck uit 1919 en 1920 over de “*te vestigen nieuwe wereldorde*”, over de nood aan “*brede, forsche, mannelijke kracht*”, over de “*heerlijke daad ver van de ellendige traanklierpoëzie.*”¹⁰ Bij Pierre Drieu la Rochelle vind ik in 1919 en 1920 heel wat

7. L. WILS, *Joris Van Severen*, Leuven, 1994, p. 14.

8. L. WILS, *Joris Van Severen [...]*, p. 20.

9. Over Paul Colin, zie o.a. G. GHEYSENS, *De invloed van het geestesinternationalisme van Romain Rolland en Henri Barbusse in enkele Belgische avant-garde tijdschriften (1919-1920)*, KULeuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1979; P. ESCOYER, *Une revue internationaliste: L’Art libre (1919-1923)*, UCLouvain, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1986.

10. G. LEEMANS, Herman Van den Reeck (1901-1920) en de anti-burgerlijke strekking in de Vlaamse Beweging na de Eerste Wereldoorlog, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 54, 1995, nr. 2, p. 91

teksten, o.a. in zijn *Mesure de la France*, die zowel qua inhoud als qua toon bij Van den Reeck te vinden zijn. Maar bij Drieu leest men er andere zaken in dan bij Van den Reeck omdat ..., natuurlijk omdat in de Drieu van 1919-1920 de Drieu die in de jaren dertig zal toetreden tot de PPF van Doriot, al ligt 'te sluimeren'.¹¹ En als we nu eens het denken, voelen, handelen van historische actoren, en concreet van Herman Van den Reeck en zijn tijdgenoten, niet meer zouden lezen vanuit omvattende en – volgens Sertijn en anderen – zingevende systemen. Elk voorbij heden, dus ook dat van de jaren twintig, van de jaren dertig enz. heeft een reuzegroot open aspect. De incoherenties, fragmenteringen, botsingen tussen uiteenlopende fysische en psychische onzekerheden zijn minstens even present als de coherenties, verbanden, eenheden, zekerheden. Dit moet aanzetten tot een historiografie waarin meer mogelijkheden en waarschijnlijkheden dan zekerheden zitten, en waarin historische contemplatie niet overwoekerd wordt door historische bezitsdrang. Raymond Aron blijft voor mij een uitdaging met zijn: *“Philosophes, historiens ou logiciens qui ont réfléchi sur la reconstruction du fait humain ont tous été frappés par le contraste entre l’incohérence de l’histoire vécue et l’ordre de l’histoire racontée.”*¹²

De ultieme remediëring aan het contrast dat Aron hier oproept bestaat niet, maar een belangrijke afzwakking ervan is wel mogelijk als men maar tegenover zijn studieobject niet een bezitterige arrogantie maar een schroom aankweekt die verwant is aan wat men bijvoorbeeld aantreft bij een Elias Canetti die naar een stuk van zijn eigen verleden kijkt: *“Hoe dat precies in zijn werk is gegaan kan ik niet zeggen. Ik weet niet op welk tijdstip, bij welke gelegenheid dit of dat zich heeft vertaald. Ik ben het nooit nagegaan, wellicht had ik er een schroom voor om het kostbaarste wat ik aan herinnering in mij droeg, door een methodische en volgens strenge principes gevoerd onderzoek te verwoesten.”*¹³ Ik ben ervan overtuigd dat de historische behandeling van ons studieobject vandaag een echte meerwaarde kan krijgen als we onze demarches doordringen met de wijsheid besloten in die andere tekst van Canetti, ... en die me hevig aan Van den Reeck en velen van zijn companen doet denken: *“vanaf mijn tiende levensjaar had ik het gevoel dat ik uit vele personages bestond, maar het was een vaag gevoel, ik had niet kunnen zeggen welk personage op een bepaald ogenblik uit mij sprak en waarom ze elkaar afwisselden. Het was een veelvormige rivier, die bij alle zekerheid van nieuw verworven eisen en overtuigingen nooit droog viel. Ik had het verlangen en vermogen om me aan die rivier*

11. Zie hieromtrent P. ANDREU en F. GROVER, *Drieu la Rochelle*, Paris, 1979; D. DESANTI, *Drieu la Rochelle. Le séducteur mystifié*, Paris, 1978.

12. R. ARON, *Dimensions de la conscience historique*, Paris, 1964, p. 70.

13. E. CANETTI, *De behouden tong*, Amsterdam, 1977, p. 20.

over te geven maar ik zag hem niet.”¹⁴ Hoe zou ik bij zoiets niet aan Herman Van den Reeck denken! – Als men het open aspect in het voorbije heden maar respecteert, dan ziet men zelden een pure strijd tussen autonomie en afhankelijkheid, eigenbelang en liefde, idealisme en materialisme, pacifisme en geweld, avant-gardisme en conservatisme ... De Amsterdamse hoogleraar Christel Van Boheemen noemde heel recent dit soort tegenstellingen “*het produkt van een rationalistisch-ordenende visie, die zich bedient van de guillotine van de polariteit.*”¹⁵

Voor polariteit heb je strakke aflijningen nodig en die kan je maar trekken als je bij alles ‘doorstoot tot de kern’. Er zijn evenwel geen ‘kernen’. Laten we dus niet op zoek trekken naar ‘de kern’ van Van den Reecks flamingantisme, van diens christendom, van diens pacifisme, van diens avant-gardisme, van diens internationalisme. Ernst Heinrich Kossmann, de emeritus-hoogleraar van de universiteit van Groningen die in Vlaanderen al te bekend is om zijn *De Lage Landen* en al te zelden geciteerd wordt als auteur van *Politieke theorie en geschiedenis*, schrijft in dat laatste werk ironiserend over de speurtochten naar ‘de kern’ waarbij: “*Wij ons gehinderd blijven voelen door onduidelijkheden en vaagheden; wij slagen er niet in het specifiek historische, dat wil zeggen, het steeds veranderende en contingente, te onderscheiden van het wezenlijke, dat is, het blijvende en continue.*” En daarom, aldus Kossmann, zijn we voortdurend bezig: “*in de werkelijkheid permanenties te veronderstellen – naties, klassen, functies, belangen – die aan het contingente ten grondslag liggen en waaruit identificeerbare politieke opinies voortkomen.*”¹⁶ Maar, zo grinnikt Kossmann, “*zal natuurlijk niemand die de geschiedenis en de politiek met enige zorgvuldigheid wil bezien baat vinden bij zo’n elementair inzicht; de gedachte is echter bepaald niet ongebruikelijk en zij is aantrekkelijk voor wie geneigd is de eenvoud heilig te verklaren.*”¹⁷ Vele politologen die naar het verleden kijken, en daarom denken dat ze in plaats van retrospectieve politologen nu historicus zijn geworden, houden nogal van dergelijke heiligverklaringen. Wat dacht U van het soort toegepaste historische scheikunde van wijlen Gregory Luebbert, politoloog van Berkeley en leerling van Seymour Martin Lipset: “*When the family peasantry sided with urban workers, the outcome was a social democratic regime. When it sided with the urban middle classes, the outcome was fascism. In both instances, the distinctive features of the regimes were logical consequences of the interests of the subtending classes and the challenge posed by the classes initially excluded.*”¹⁸ Sommige historici zijn, vanuit hun bezitterigheid tegenover het verleden, dol op dat soort zaken en gaan bij die

14. E. CANETTI, *De fakkel in het oor*, Amsterdam, 1980, p. 160.

15. CH. VAN BOHEEMEN, Strategie en vrouwenleven, in: *De Gids*, jg. 158, 1995, nr. 11-12, p. 789.

16. E.H. KOSSMANN, *Politieke theorie en geschiedenis*, Amsterdam, 1987, p. 31.

17. E.H. KOSSMANN, *Politieke theorie [...]*, p. 29.

18. G.M. LUEBBERT, *Liberalism, fascism or social democracy*, New York, 1991, p. 11.

politologen leentjebuurt spelen. Maar als ik in de loop van het colloquium, op zoek naar het voorbije heden van Herman Van den Reeck en van de stromingen waarin hij optrad, met dat soort toegepaste historische scheikunde geconfronteerd wordt, dan nog zal mijn aandacht niet verslappen, omdat Kossmann mij heeft geleerd: “*Het spreekt vanzelf dat er continuïteiten en permanenties in de geschiedenis zijn wanneer wij de behoefte voelen die te veronderstellen.*”¹⁹ Ik zal in zo’n geval weliswaar niet veel vernemen over het voorbije heden van Van den Reeck, maar ik zal in ruil heel wat leren over de historicus en de permanentie van een bepaald soort historiografie op het einde van de twintigste eeuw.

De succesroman van de Vlaamse auteur Erik Verpaele heet *Alles in het klein*. De titel zou niet misstaan hebben op een handboek over historische methode dat start met de passage waarin Montaigne ervoor pleit om nu toch eens op te houden met “*de oneindig vele kleine waarheden steeds opnieuw samen te voegen tot grote Waarheid.*”²⁰ Kleine waarheden stapel je vooral op via prosopografie en die doorgedreven prosopografie leert je al vlug dat een werkwijze via grote waarheden, via grote thema’s isolerend werkt ten overstaan van de hele verleden werkelijkheid, dat de kans groter wordt dat je de aflijning van die thema’s in het geheel en de rol en de betekenis ervan overdrijft.²¹ De doorgedreven prosopografie zal je daarenboven willens nillens leren dat je zonder psychologie, zonder een matige dosis psychohistory het risico loopt de verleden werkelijkheid als een éénoog te observeren, en, in tegenstelling met Ginzburg, niet door te hebben dat “*de persoonlijkheid juist daar gezocht moet worden waar ze zich het minst doet gelden.*”²² Fundamenteel geachte polariteiten zullen vervagen, in elkaar overvloeien. Je zal de historische wijsheid inzien van Jean d’Ormessons tussenkomst in de hele discussie naar aanleiding van het boek *Une jeunesse française* over François Mitterand, telg uit de katholieke bourgeoisie, ambtenaar onder Vichy, socialistisch voorman: “*On ne tourne pas le dos à ce qu’on était, on change, c’est tout.*”²³ Je zal Herman Van den Reeck herkennen in passages over de onmiddellijke na-oorlog in de roman *Die Geächteten* van Ernest von Salomon die in Duitsland slechts één jaar jonger is dan Van den Reeck in Vlaanderen. Ik citeer jammer genoeg in de Franse vertaling waarin ik de werken van von Salomon heb gelezen: “*Tous les lambeaux et les débris des valeurs d’autrefois, des idéologies, des confessions et sentiments qui avaient été sauvés du naufrage, se mêlaient aux mots d’ordre attrayants, aux demi-vérités du jour, aux*

19. E.H. KOSSMANN, *Politieke theorie [...]*, p. 32.

20. Vrij naar C. OFFERMANS, *Sporen van Montaigne*, Amsterdam, 1994, p. 23.

21. Naar L. HANSEN, Een gesprek met Golo Mann, in: *Maatstaf*, jg. ,1985, nr 8-9, p. 14.

22. C. GINZBURG, *Omweg als methode*, Nijmegen, 1988, p. 209.

23. Tijdens een debat op “Antenne 2”, s.d.

aperçus imprécis, aux divinations exactes et tout cela formait une pelote, perpétuellement en rotation et d'où s'échappait un fil dont mille mains empressées s'emparaient pour en tisser une tapisserie d'une diversité de couleurs déroutante."²⁴

Uw wil vandaag ... klaarheid over Herman Van den Reeck en de onmiddellijke na-oorlog? Alles wat mistig is moet worden opgeklaard? U wil conclusies? Sta mij toe het niet eens te zijn met uw verlangen en mij hierbij te wapenen met een grote uit de Franse literatuur en een uit de Nederlandse literatuur. Een jaar na de revolutie van 1848 schrijft Gustave Flaubert aan zijn vriend toneelschrijver en dichter Louis Bouilhet die klaarheid wil: *"Maar dat betekent dat je de schemering niet begrijpt en dat je alleen heldere dag en donkere nacht aanvaardt ... Het is onzinnig conclusies te willen trekken. We zijn een draad en we willen het weefsel kennen ... Welke enigszins sterke geest heeft ooit conclusies getrokken? ... Laten we genoegen nemen met het afbeelden, zo is het, en daar mee uit."*²⁵ Bijna anderhalve eeuw later verschijnt Hugo Claus' *Belladonna*. In een interview met de auteur merkt Jos Borré op dat het voor de lezer wel frustrerend is dat hij dingen niet kan thuisbrengen die hij nochtans in de tekst duidelijk aanwezig weet. Claus antwoordt: *"Maar dat is een zeer verspreid gevoel, dat men ook heeft tegenover de geschiedenis en de werkelijkheid. Daar zit een vlies overheen dat het zicht op die dingen vertroebelt. Je móet dat vlies hanteren, dat pas is het waarachtige, al de rest is wensdroom of constructie die niets met de werkelijkheid te maken heeft. De werkelijkheid is onleesbaar. Het is zeer onwaarachtig om daar een helderheid tegenover te stellen die een verlichting zou zijn, die ons zou kalmeren in onze waanzin."*²⁶

Ik zou zeggen: aan de slag, geachte collega's. Maar dat is ongetwijfeld te helder, te scherp afgelijnd geformuleerd.

PROF. DR. ERIC DEFOORT
KATHOLIEKE UNIVERSITEIT BRUSSEL,
VRIJHEIDSLAAN 17, B-1018 BRUSSEL

24. E. VON SALOMON, *Les réprochés*, Paris, 1986, p. 165.

25. G. FLAUBERT, *Haat is een deugd. Een keuze uit de correspondentie*, Amsterdam, 1979, p. 78.

26. J. BORRÉ, De werkelijkheid is onleesbaar. Hugo Claus over zijn nieuwe roman "Belladonna", in: *De Morgen*, "Café des Arts", 28 oktober 1994, p. 21.

Lode Wils gaat in op de de relativering van de schematiseringsmogelijkheden van de historicus door Eric Defoort. Hij vraagt zich – retorisch – af of het zoeken naar lijnen, structuren en begripskaders vanuit dat perspectief nog wel zin heeft. Defoorts betoog laat hem de indruk na dat colloquia als dit overbodig zouden zijn. Een gelijkaardige reactie geeft Bruno De Wever. Voor De Wever klinkt de inleiding sterk einde twintigste-eeuws, heel postmodern. In zijn repliek bekent Defoort zich als kind van zijn tijd. Voorzichtig provocerend – *“Provocatie is immers heel stimulerend voor de intellectualiteit”* – ligt het enkel in zijn bedoeling een tegenwicht te bieden tegen een te sterke *“ambtenarensystematiek”*, om aldus een evenwichtiger beeld te bekomen.

Louis Van Geyt meent dat Defoorts redenering te exclusief is toegespitst op wat er gebeurt met personen, met individuen. Deze benadering mag zijns inziens het bestaan van het meer bestendige en algemene, onder de vorm van historische stromingen en maatschappelijke bewegingen, niet uit het oog doen verliezen. Hierop verduidelijkt Defoort dat hij slechts één mogelijke aanpak voor ogen heeft, en dit zonder de pretentie dat het *“de ene, ware weg die naar het heil zal leiden”* betreft. Uitdrukkelijk stelt hij dat individuen door de dynamiek van de maatschappelijke processen kunnen worden gegrepen. Zijn pleidooi diende vooral de beklemtoning van de directe band tussen *“de buiten- en de binnenkant van de geschiedenis”*. In de jaren dertig bijvoorbeeld is het voor wat *“de buitenkant”* betreft allemaal duidelijk gekristalliseerd. Dat geldt niet voor *“de binnenkant”*, aldus Defoort. Defoort ziet de geschiedenis eerder als een geschiedenis van mogelijkheden, van waarschijnlijkheden, dan een van zekerheden. Een toepassing van deze benaderingswijze meent hij terug te vinden in De Wevers studie over het VNV, *Greep naar de macht*. Typerend voor deze zienswijze acht hij het volgende citaat van de Amerikaanse historicus Eugen Weber: *“When one looks for different things, one sees different things”* (*From Peasants into Frenchmen. The Modernization of rural France*, 1977). Defoort antwoordt bevestigend op de vraag van Bart Haers of de jaren 1918-25 niet teveel vanuit een post factum realiteit (in casu de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog) worden bekeken. Daarom pleit Defoort ook voor een groter respect voor de autonomie van het moment. Daarenboven zit, aldus Defoort, in iedere mens wit en zwart, in verschillende dosissen, zodat dit een hele schakering van grijzen oplevert. Er zijn volgens hem ook geen breuken in de ontwikkeling, want: *“On ne tourne pas le dos, on change”*. Ter verklaring van het geringe respect voor de autonomie van het moment, wijst Ludo Abicht op de eventuele verkleuring via regressieve causaliteit. Deze verkleuring ervaart hij elk

jaar weer wanneer hij met zijn studenten naar het Middelheim trekt. Op zijn vraag naar de categorisering van de beelden in Sovjet- en Nazi-beelden, antwoorden ze stevast verkeerdt. Dit verwondert Defoort niet: hij is ervan overtuigd dat de geschiedkundige zijn voorkennis nooit helemaal zal kunnen abstraheren. Wel meent hij dat de historicus hieraan deels kan verhelpen door zich bewuster te worden van het grote spanningsveld, waarin hij zich bevindt. Doet hij dat niet, dan zal hij, aldus Defoort, – bij wijze van voorbeeld – mogelijk andere dingen lezen in de teksten van Herman Van den Reeck dan in de geschriften van Pierre Drieu la Rochelle (de aan het tijdschrift *Littérature* verbonden Franse auteur die met zijn werk *Mesure de la France* uit 1922 heel wat opschudding verwekte), ook al is hun werk vrijwel analoog qua inhoud, taalgebruik en toon.

Abichts vrees voor een via regressieve causaliteit vervormde interpretatie wordt gedeeld door Louis Vos. Volgens Vos kan de historicus dit anticiperen door zijn onderzoeksobject op twee wijzen te benaderen. In zijn optiek kan de geschiedkundige vanuit zijn nood aan definiëring niet anders dan politieke stromingen op een abstract niveau vatten in concepten en categorieën. Tegelijkertijd dient hij, aldus Vos, evenwel ook aandacht in te ruimen voor een beschrijving van het “vlies”, de sfeer van het tijdsgebeuren, waarin deze stromingen kaderen. Door deze aandacht voor de context kan dan een evocatie van de betreffende periode worden gebracht.

Tenslotte belicht Defoort zijn visie aan de hand van Guy Leemans’ uitspraak (artikel in *Wetenschappelijke Tijdingen*) dat Van den Reeck in zijn pacifisme “niet consequent” zou geweest zijn, dit omdat Van den Reeck gewelddadige actie niet afkeurde, integendeel. Volgens Defoort wordt hierdoor onrecht gedaan aan Van den Reeck, omdat aldus eerder de persoon dan het beoordelingsstelsel in vraag zou worden gesteld.